

EVIDENȚA NUMISMATICĂ DE PE FRONTIERA DACIEI

AUTOR:
Cristian Găzdac

*Institutul de Arheologie și
Istoria Artei, Cluj-Napoca*

**„Fiți armonioși între voi, îmbogățiți soldații
și disprețuiți pe toți ceilalți.”
[Dio Cassius, 77, 15, 2]**

Presupusele cuvinte rostite de către împăratul Septimius Severus (193-211 p.Chr.) pe patul de moarte către copiii săi, Caracalla și Geta, pot fi considerate motto-ul politicii financiare imperiale romane.

ÎN IMPERIUL ROMAN ARMATA ERA MAREA CONSUMATOARE DE MONEDĂ.

Pentru a-și asigura loialitatea soldaților, împărații romani trebuiau să se asigure că aceștia erau plătiți la timp și soldele erau mărite frecvent, iar bonificațiile financiare (*donativae*) erau măsuri obișnuite. Rezultatul final a fost practic un efect de bumerang,

mulți împărați fiind asasinați de armată sau de către propria gardă imperială, fie datorită nemulțumirilor de ordin financiar, fie din cauza unui pretendent la tron care oferea un preț mai bun.

Ca urmare, garnizoanele militare – castrele de legiune și auxiliare – precum și așezările civile adiacente (*canabae legionis* – pentru legiuni; *vici militares* pentru unitățile auxiliare) sunt cele mai bogate surse de monedă romană.

În urma reformei monetare efectuate de către împăratul Augustus în jurul anului 20 a.Chr. și până la reforma monetară a lui Dioclețian din anul 293 p.Chr. principalele nominale (tipuri de monedă) erau *aureus* – aur; *denarius* – argint; *sestertius*, *dupondius*, *as* – bronz.

[A] AUREUS, SEPTIMIUS SEVERUS
[B] DENARIUS, TRAIAN

[C] SESTERTIUS, HADRIAN
[D] DUPONDIUS ANTONINUS PIUS
[E] AS, MARCUS AURELIUS

**Paritatea între nominale era: 1 aureus = 25 denarii =
100 sestertii = 200 dupondii = 400 asses**

În anul 215 p.Chr., împăratul Marcus Aurelius Severus Antoninus, cunoscut sub porecla de Caracalla, pentru a masca criza de argint monetar introduce o nouă monedă, convențional numită *antoninianus*. Aceasta era o monedă de argint supraevaluată la doi denari. Practic, această monedă va elimina treptat denarul pentru ca după anii 250 să fie singura monedă de argint în circulație dar procentajul de argint se va reduce până la sub 1%. Este nominalul care confirmă criza prin care trecea Imperiul în a doua jumătate a secolului III p.Chr.

ANTONINIANUS, CARACALLA

Pe lângă aceste tipuri monetare, în castrele de pe frontiera Daciei romane și nu numai, se găsesc uneori și monede care nu sunt emise de statul roman. Acestea sunt cunoscute sub numele de monede provinciale grecești sau monede civice, fiind emise de către orașele grecești din Imperiul Roman care au primit dreptul de a bate moneda proprie, în marea majoritate doar de bronz.

MONEDĂ PROVINCIALĂ, NICAIA BITHYNIA (TURCIA), SEVERUS ALEXANDER

ERAU BINE PLĂTIȚI SOLDAȚII ROMANI?

Răspunsul la această întrebare, ca și în societatea modernă, poate fi oferit doar de nivelul prețurilor și salariilor din acea vreme.

Pe baza interpretării informațiilor din surse epigrafice și papirologice provenite din alte zone ale Imperiului Roman, soldații din trupele auxiliare de pe frontiera Daciei, în secolele II-III p.Chr., primeau ca „salar de bază” între 250 și 300 de denari pe an (cavaleria fiind mai bine plătită) la care se adăugau mai multe bonificații.

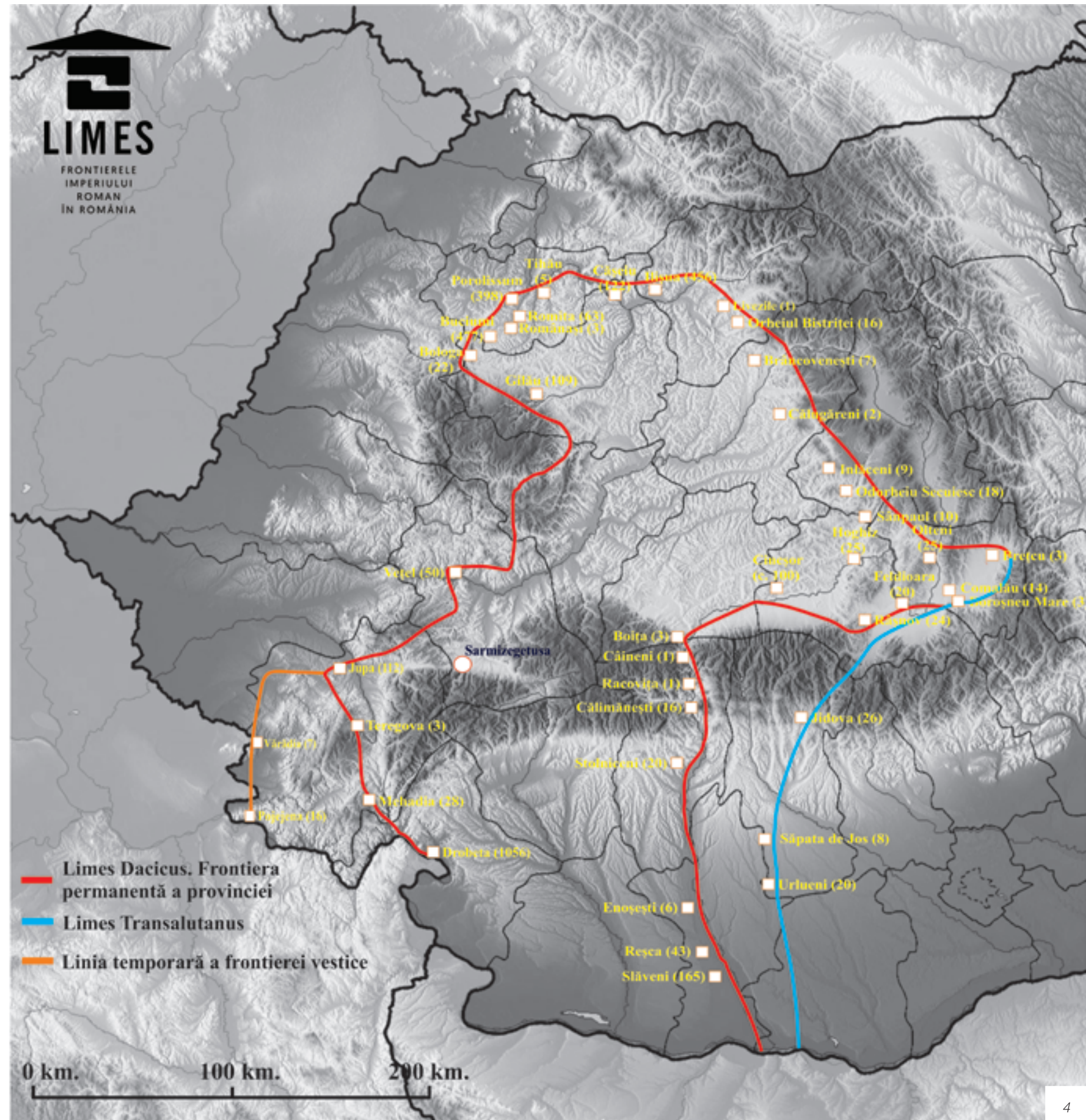
Probabil, cel mai bun exemplu pentru Dacia este un diptic (două tăblițe) cerat numărul XVI descoperit în anul 1855 în galeria minieră Sf. Ecaterina de la Roșia Montană [*Alburnus Maior*]. Deși în cazul acestei tăblițe nu se cunoaște data la care a fost scrisă ea poate fi încadrată în intervalul cronologic 131-169 p.Chr. când se datează restul tăblițelor descoperite în galeriile din aceiași localitate.

Dipticul respectiv cuprinde și o listă de produse cumpărate pentru organizarea unui banchet. Iată câteva exemple: 5 miei = 18 denari; 1 purcel = 5 denari Rămâne la latitudinea cititorului să estimeze dacă solda romană era una decentă!

Faptul că statul roman, în mod direct împăratul, erau preocupați de plata armatei din motivele menționate anterior ar indica o prezență monetară masivă pe teritoriul fostelor garnizoane militare de pe *limes-ul* provinciei Dacia.

Evidența arheologică și numismatică ne prezintă situații contrastante. Siturile care au beneficiat de o cercetare sistematică urmată de o publicare adecvată a materialului monetar au relevat o cantitate impresionantă de monedă pierdută de soldații romani. Castrele cercetate sporadic sau deloc au produs mai puține descoperiri monetare, dar colecționarea de monede ne indică că și aceste castre au fost bine aprovizionate cu monedă.

- c) castru cu material numismatic cunoscut din
colecție privată: Cincșor [jud. Brașov] circa 100 piese;

HARTA 1 - MONEDE SINGULARE

Fiind vorba de monede pierdute în cadrul episoadelor de viață cotidiană peste 80% dintre aceste monede sunt de bronz [*sestertii, dupondii, asses*]. O situație normală dacă ținem cont că erau cele mai puțin valoroase ca metal și putere de cumpărare, dar și cele mai numeroase ca producție monetară, fiind utilizate în tranzacțiile zilnice. Urmează monedele de argint [*denarii*] și foarte rar cele de aur. Monede de aur, *aurei*, s-au găsit la Bologa [1], Buciumi [1], *Porolissum* [1], *Samum* [1], Sânpaul [1], Râșnov [1], Boroșneu Mare [2], Comalău [2], *Arutela* [1], Vărădia [2], Pojejena [1].

Analiza descoperirilor monetare poate servi și la creionarea spectrului de mentalitate economică desfășurată pe limes-ul Daciei. Dacă descoperirile monetare din castre indică o dominare firească, prin prisma tranzacțiilor cotidiene, a monedei de bronz. Tezaurele descoperite în castre sau imediata apropiere ne arată o situație diametral opusă. Ca și în societatea modernă și în antichitate economiile se făceau în moneda cea mai valoroasă. Cum moneda de aur era una rară în circulație, marea majoritate a tezaurelor conțin monede de argint fără a elimina total moneda de bronz din teaurizare.

Evidența tezaurelor descoperite până acum în și în imediata apropiere a castrilor de pe limes se prezintă în modul următor:

Arcobadara [Ilișua], 33 denari; Boița, 214 monede de argint; Brețcu, 367 denari; Căineni, 234 monede de argint; Drăgășani, 154 denari și antoninieni; Gilău, 1170 monede de argint; Ionești Govorii, 151 antoninieni; Jidova, 49 denari; *Micia* [Vețel], 2064 denari și antoninieni Săpata de Jos, 44 denari și antoninieni; Sânpaul, 126 monede de bronz; Slăveni I, 109 denari și antoninieni; Slăveni II, 166 antoninieni.

HARTA 2 - TEZAURE

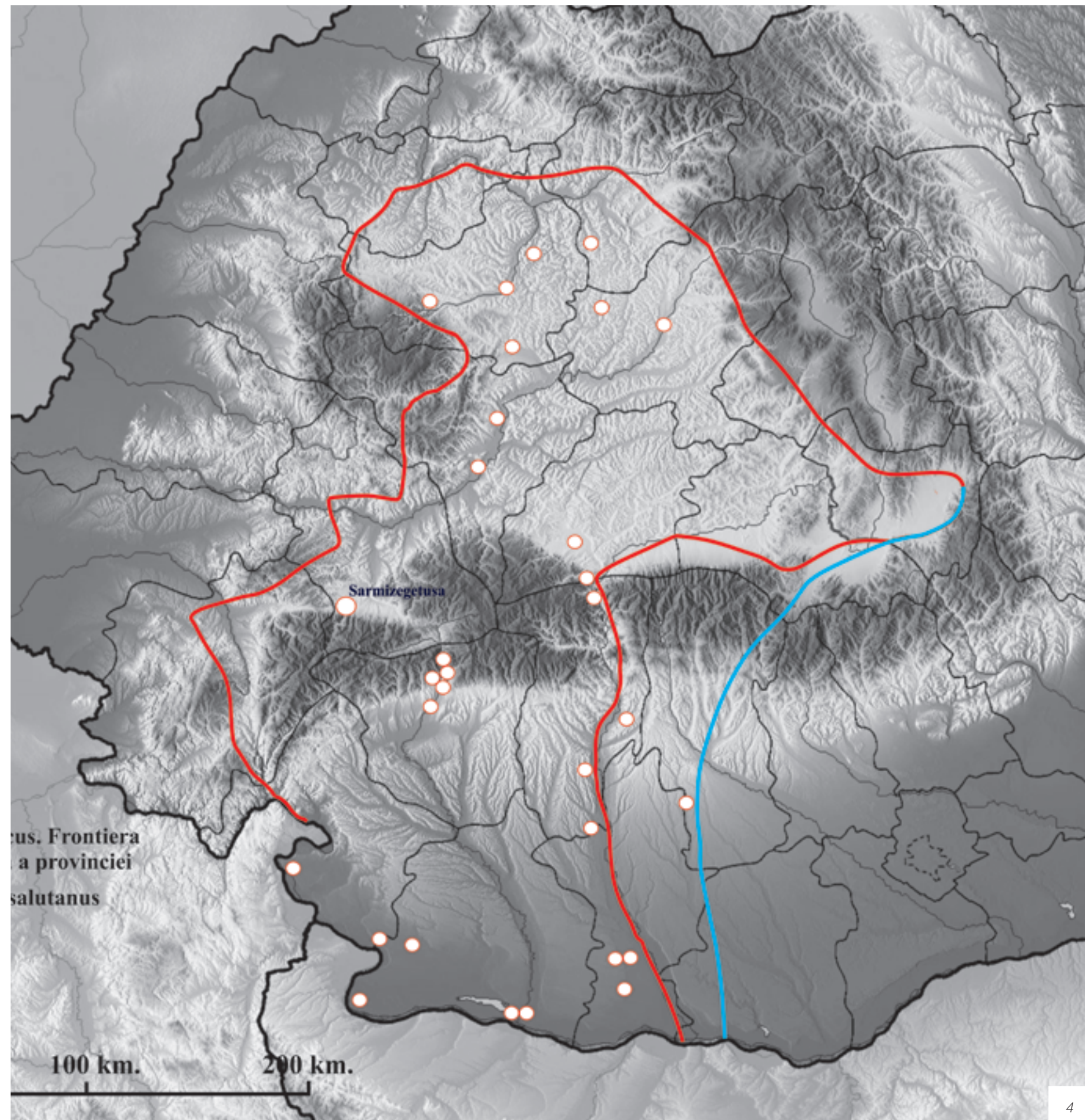
Pe lângă aspectele de economie monetară tezaurele sunt și indicatoare de evenimente istorice. Un număr mare de tezaure descoperite pe o anumită arie geografică și având cele mai recente monede emise aproape în același timp indică o cauză comună de îngropare și nerecuperare de către proprietari. În cazul frontierelor Daciei romane, un exemplu relevant este momentul războiului carpic [246-248 p.Chr.] din timpul împăratului Filip Arabul [244-249 p.Chr.]. Din sursele literare atacul carpic are loc în Dacia, fiind atât de puternic încât a necesitat prezența împăratului însuși.

Acest eveniment istoric este confirmat de prezența unui număr mare de tezaure care se încheie cu monede de la împărații Gordian III [238-244 p.Chr.] și Filip Arabul [244-249 p.Chr.] și se concentrează în zona de frontieră de pe valea Oltului.

Un aspect particular reliefat de descoperirile monetare din castele de pe frontiera Daciei și nu doar acestea, este prezența mare de descoperiri de monedă contrafăcută. Cea mai des utilizată metodă de contrafacere era aceea prin placare (subaerare) prin care un nucleu de aramă era placat cu o foiță de argint.

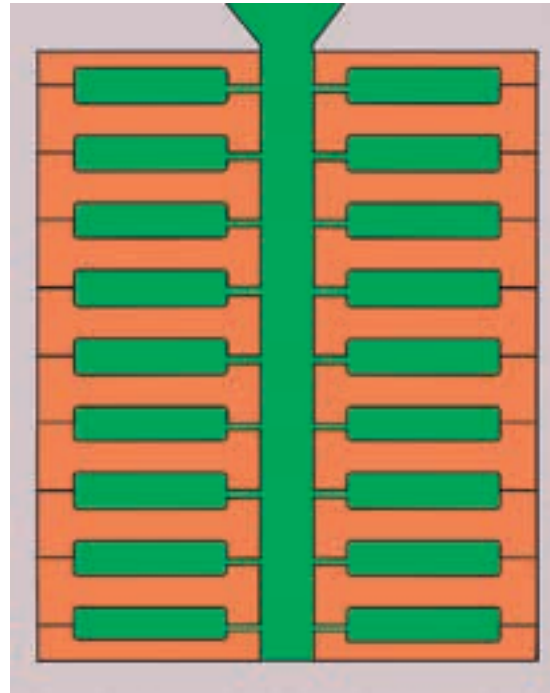
DENAR PLACAT (SUBAERAT) CU EFIGIA ÎMPĂRATULUI TIBERIUS

HARTA 3 - TEZAURE RAZBOIUL CARPIC

FRAGMENT DE TIPAR PENTRU TURNAT MONEDE

LINIE TEHNOLOGICĂ PENTRU TURNAT MONEDE

Un alt procedeu des întâlnit, mai ales în cazul monedei de bronz era turnarea. Se folosea o monedă originală care se impregna în lut moale. După uscarea lutului se turna metalul și se obținea moneda turnată. Bavurile de turnare erau ulterior îndepărtate prin tăiere sau pilire.

Multitudinea extrem de mare a monedelor contrafăcute descoperite în caste - în unele cazuri peste 40% pentru monedele de argint – indică faptul că nu era un fenomen izolat ci unul de masă, care se bucura chiar de acordul tacit al autorităților. Ca argument în această direcție, se poate menționa așa-numitul tezaur Apulum VI descoperit la Alba Iulia la doar 250 m de zidul castrului legiunii a XIII-a Gemina. Practic, descoperirea respectivă este o șarjă de 232 de piese turnate care trebuiau să treacă drept denari [argint] dar conținutul de aramă prea ridicat a făcut ca acestea să fie pur și simplu aruncate.

Monede din cupru și uneori cu puțin argint turnate

care trebuiau să treacă drept monede de argint din lotul rejectat descoperit în apropierea castrului de legiune de la Alba Iulia.

Teoria că asemenea monede contrafăcute puteau fi fabricate chiar cu acordul autorității militare pare să fie susținută și de descoperirea unei monede-rebut în turnul de sud-est al porții *praetoria* a castrului auxiliar de la Ilișua.

MONEDA-REBUT DIN CASTRUL DE LA ILIȘUA

În toate cazurile în care s-au descoperit un număr mare de monede de argint placcate (*subaerate*), marea majoritate purtau efiile din timpul domniilor lui Septimius Severus și Caracalla (193-217), perioadă care corespunde cu creșterea soldei și cu criza de metal prețios care a afectat Imperiul Roman în această perioadă.

Un aspect important relevat de evidența numismatică este faptul că frecvența descoperirilor monetare poate fi un argument atât pentru începutul cât și pentru sfârșitul prezenței umane într-o așezare.

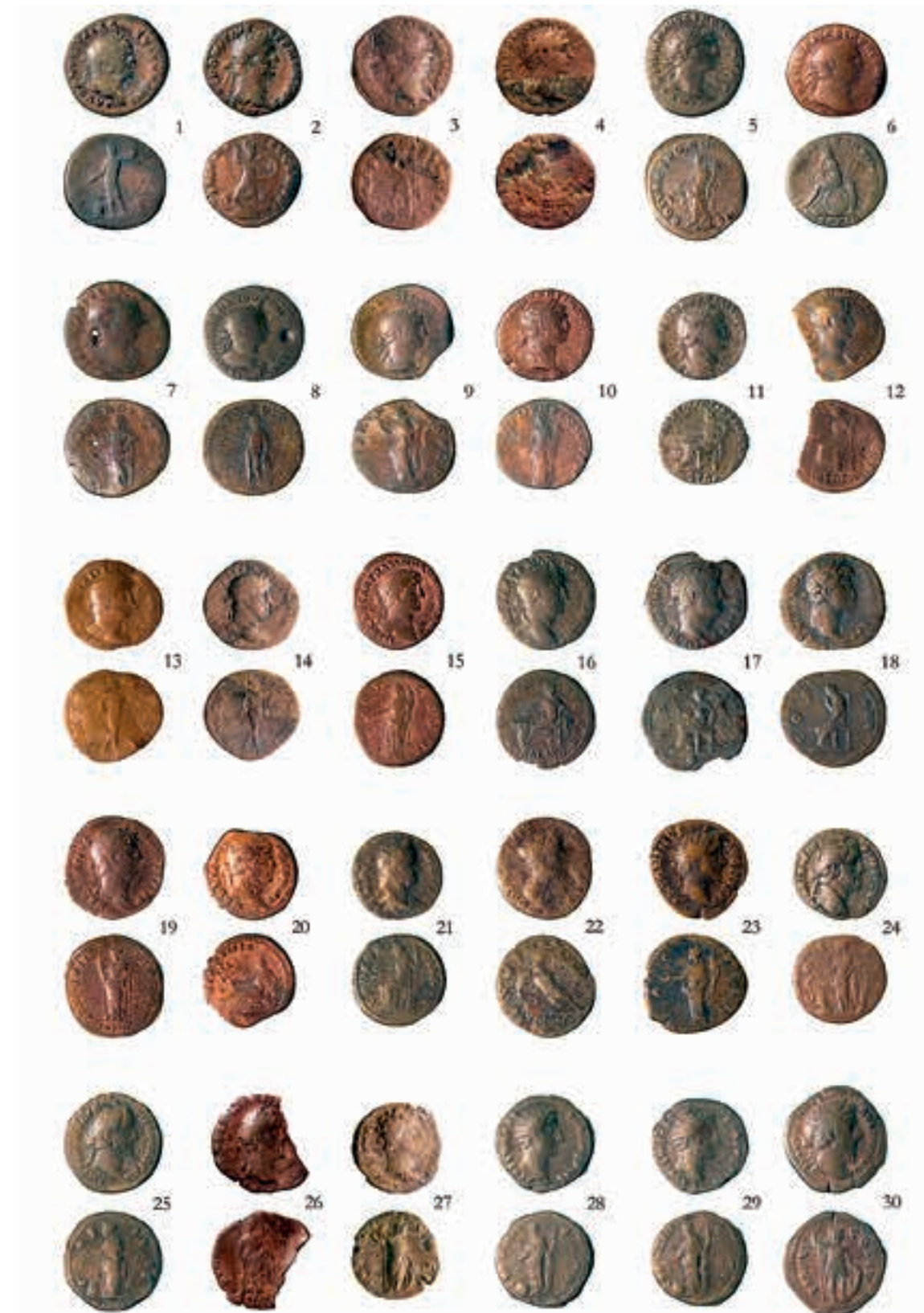
În cazul provinciei Dacia, odată cu cucerirea romană din timpul domniei împăratului Traian (98-117 p.Chr.), vine pe acest teritoriu o largă populație militară și civilă. Au loc întemeieri de noi așezări civile și militare, care necesită o seamă de construcții. Toate aceste aspecte implică o gamă largă de servicii și plăți, practic, se produce un larg fenomen de consumare de monedă. Arheologic și numismatic acest moment al întemeierii este marcat prin numărul mare de monede cu efigia împăratului Traian găsite în siturile din Dacia romană.

În ceea ce privește abandonarea siturilor de către administrația și armata romană în a doua jumătate a secolului III p.Chr. marile situri urbane ale Daciei, ca Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Drobeta Porolissum, Tibiscum, cu material numismatic bine documentat scăderea puternică a descoperirilor

monetare este caracteristică pentru perioada domniei lui Gallienus (260-268 p.Chr.). Situația este diferită pentru majoritatea castrelor de frontieră unde scăderea sau chiar întreruperea descoperirilor de monedă, în multe cazuri, se oprește la Filip Arabul (244-249 p.Chr.).

Dar nu trebuie uitat un aspect metodologic caracteristic multor artefacte antice.

Moneda putea rămâne mult mai mult timp în circulație decât perioada domniei împăratului care a emis-o. ●

MONEDE DIN CUPRU ȘI UNEORI CU PUȚIN ARGINT TURNATE CARE TREBUIAU SĂ TREACĂ DREPT MONEDE DE ARGINT DIN LOTUL REJECTAT DESCOPERIT ÎN APROPIEREA CASTRULUI DE LEGIUNE DE LA ALBA IULIA

Bibliografie

Găzdac, C., *Monetary circulation in Dacia and the provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I* [AD 106-337], Cluj-Napoca, 2010.

Găzdac, C., Alföldy-Găzdac, A., Neagoe, M., Neagoe, O., Drobeta. *The Never Abandoned City of Roman Dacia*, Cluj-Napoca, 2015.

Găzdac, C., Găiu, C., Arcobadara (Ilișua), Cluj-Napoca, 2011.

Găzdac, C., Oargă, O., Alföldy-Găzdac, A., *It Was Supposed to Be Silver! The Scrap Coin 'Hoard' Apulum VI*, Cluj-Napoca, 2015.

Inscripțiile Daciei Romane. Vol. I, ed. I.I. Russu, București, 1975.

Matei, C., *Circulația monetară romană pe teritoriul anticului Tibiscum*, Szeged, 2015.

Piso, I., *Războiul lui Philippos cu carpii, In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, 301-309.

Speidel, M.A., *Roman Army Pay Scales*, JRS 82, 1992, 87-106.